

Forskning om barn og barndom i Norden

Fagfellevurderet artikel | Vol. 41, No. 4, 2023, s. 7–27

Samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse – en international litteraturgennemgang af skolebaserede interventioner

Pernelle Rose

Aarhus Universitet, Danmark

E-post: perh@edu.au.dk

Anne Suhr

Københavns Professionshøjskole, Danmark

E-post: ansu@kp.dk

Abstrakt

Der tilbydes i stigende grad samtalegrupper for børn og unge på danske skoler, hvor interventionen ledes af enten lærere og pædagoger. Interventionen tilbydes til børn og unge i sorg på grund af dødsfald i familien, eller hvis forældre bliver skilt. Formålet med dette litteraturreview er at identificere og formidle forskning, der undersøger skoleorganiserede samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse. Hvad ved vi fra andre lande om denne nye praksis? Hvordan hjælper samtalegrupper børnene og de unge? Ses der en øget trivsel blandt denne målgruppe? Samtalegrupper i skoleregi vinder i stigende grad indpas i Danmark, og vi finder det relevant at undersøge, hvilken viden der eksisterer om denne type interventionstilbud, og om denne viden kan bidrage til at kvalificere arbejdet med skolebaserede samtalegrupper. Vi har udført et integrativt, systematisk litteraturreview i internationale databaser. Konklusionen er, at skolebaserede samtalegrupper bygger på meget varierede forskningsdesigns, metoder og tilgange, hvilket gør dem svære at sammenligne. Desuden er de fleste artikler ikke valide, hvilket betyder, at resultaterne ikke umiddelbart kan overføres til de andre studier. Afslutningsvis findes der ingen internationale studier, der undersøger interventioner, der er fuldstændig sammenlignelige med de danske samtalegruppeindsatser.

Keywords: *børn og unge, sorg og skilsmisse, samtalegrupper i skolen, litteraturreview, interventioner*

Abstract

Conversation Groups for Children and Adolescents in Grief or Divorce – an International Literature Review of School-Based Interventions

Conversation groups for children and adolescents are increasingly offered at Danish schools, where the intervention is led by either teachers or pedagogues. The intervention is offered, respectively, to children and adolescents in mourning due to death in the family or parental divorce. The purpose of this literature review is to identify and disseminate research that examines school-organized conversation groups for children and adolescents in grief or divorce. What do we know about this new practice from other countries? How do conversation groups help children and adolescents? Is there an increase in well-being among this target group? Conversation groups in schools are increasingly gaining ground in Denmark, and we find it relevant to investigate the knowledge about this type of interventions, and whether this literature review can qualify the work of school-based conversation groups. We have conducted an integrative systematic literature review in international databases. The conclusion is that school-based conversation groups are based on different research designs, methods, and approaches, making them difficult to compare. Moreover, most articles are not valid, which means that the results cannot be immediately transferred to the other studies. In conclusion, there are no international studies that are completely comparable to the Danish conversation group effort.

Keywords: *children and adolescents, grief and divorce, conversation groups in school, literature review*

Introduktion

Denne artikel har til formål at undersøge den eksisterende viden om samtalegrupper¹ for børn og unge i sorg knyttet til dødsfald i familien samt ved forældres skilsmisse² gennem et integrativt, systematisk litteraturreview (Whittemore & Knafl, 2005). Artiklen fokuserer på forskningsbaseret viden om skolebaserede indsatser, hvor lærere og pædagoger faciliterer interventionen. Interessen skyldes, at der i de seneste 15 år er sket en betragtelig stigning i antallet af samtalegrupper både på de danske skoler, men også i andre pædagogiske sammenhænge landet over (fx frivillige organisationer, NGO'er o.l.) (Dencker, 2008, 2012; Gulløv, 2016, s. 178–179). Etableringen af samtalegrupper i skoleregi kan, under den nye skolereform fra 2014, ses som et udtryk for at ville sikre sårbare elevgrupper (mellem 6 og 16 år) velvære og trivsel (Center for Familieudvikling, 2014; Hartmann, 2017, s. 52; Undervisningsministeret, 2014). Det overordnede formål med samtalegrupperne er at hjælpe børn og unge med at håndtere svære følelser og oplevelser som følge af sorgen over et dødsfald i den nære familie eller forældres skilsmisse (Aisinger, 2008; Center for Familieudvikling, 2014; Dencker, 2008, 2012; Hartmann, 2017, s. 53–60).

1 Med samtalegrupper mener vi både sorggrupper for børn og unge i sorg og samtalegrupper for børn og unge i skilsmisse.

2 Herefter refererer vi til forståelserne af børn og unge i sorg ved dødsfald i den nærmeste familie samt forældres skilsmisse, herunder både samlevende og gifte forældre, der skilles.

Flere NGO'er på sorgområdet, såsom Skyggebørn, Kræftens Bekæmpelse og Børn, Unge og Sorg, arbejder på at skabe politisk opmærksomhed om at etablere sorgindsatser både i kommunalt regi og på skolerne med en ambition om, at disse tilbud, herunder sorggrupper, skal indføres ved lov (NB-Nyt, 2019). Det er derfor relevant at se nærmere på, hvordan grupperne virker for børn og unge i målgruppen, og hvad erfaringerne er med at tilbyde samtalegrupper på skolerne.

Historisk baggrund

Den danske NGO, Kræftens Bekæmpelse (herefter KB), etablerede i skoleåret 2007–2008 pilotprojektet ”Sorggrupper i skoler” (Dencker, 2008). Børn, der havde mistet en betydningsfuld person, blev tilbudt deltagelse i et sorggruppeforløb sammen med andre børn på skolen, der af personalet blev vurderet til at være i en lignende situation. Formålet med sorggrupperne er at skabe et forum, hvor børnene kan tale sammen om sorgen samt dele svære følelser med hinanden med støtte og opbakning fra lærere eller pædagoger, der varetager sorggruppelederfunktionen (Dencker, 2008, s. 13). Det overordnede mål er at udbrede sorggrupper på skoler i resten af landet (Dencker, 2008, s. 17). KB har efterfølgende formuleret en ambition om at etablere samarbejde med 25 procent af landets skoler i 2020. Med samarbejde menes, at skolernes ansatte gennemgår KB's sorggruppelederkursus og eventuelt får supervision igennem organisationen (Kræftens Bekæmpelse, u.å.). KB's samarbejde med skolerne om etablering af sorggrupper har været fundamentet for etableringen af non-profit organisationen Skyggebørn, der blev etableret i 2017 af en tidligere ansat fra KB (Skyggebørn, u.å.b). Skyggebørn tilbyder ligeledes et kursus i samtalegruppeledelse, der har samme målgruppe som KB (Skyggebørn, u.å.c).

På skilsmisseområdet initierede Center for Familieudvikling (herefter CFF) i 2014 samtalegrupper for børn og unge i alderen 8–16 år, hvis forældre er skilt. Samtalegrupperne er inspireret af KB's sorggrupper i skolen og bygger grundlæggende på forståelserne fra denne indsats. I den forbindelse har CFF modtaget sparring fra aktører bag sorggrupperne i KB. CFF afholder også kurser til fagpersoner, der ønsker at etablere skolebaserede samtalegrupper for børn med skilte forældre. CFF arbejder ligeledes med en målsætning om, at mange flere kommuner vil følge op med lignende tiltag på landets skoler end de allerede etablerede samtalegrupper de kommende år (CFF, 2014, s. 4). Gruppelederkurserne, der udbydes af de nævnte NGO'er, er af tre-fire dages varighed (Hartmann, 2017; Kræftens Bekæmpelse, u.å.; Skyggebørn, u.å.c).

Uanset målgruppen er hensigten med indsatsen at støtte børn og unge i at dele deres følelser og oplevelser med andre for at styrke den generelle trivsel samt forebygge ensomhed (CFF, 2014, s. 7, 8, 43, 44; Dencker, 2008, 2012; Hartmann, 2017, s. 57; Skyggebørn, u.å.a). Det metodiske fundament, som KB, Skyggebørn og CFF bygger deres arbejde i samtalegrupperne på, deler vidensgrundlag med terapeutiske principper og selvhjælpsbevægelsen, hvor ligesindede deler erfaringer med hinanden i en gruppe (Antonovsky, 2000; CFF, 2014, s. 61–62; Hartmann, 2017, s. 132–135; Skyggebørn, u.å.c; White, 2006a, 2006b). Samtalegrupperne bygger primært på en manualiseret metodik med en række

prædefinerede øvelser og samtaletematikker, der er designet til at hjælpe børnene med at lokalisere, italesætte og forløse deres følelser. Kreative elementer som tegning, drama, lege o.l. anvendes som metodiske greb, der har til hensigt at give børn og unge mulighed for at håndtere følelserne med det formål at skabe øget trivsel (Rose, 2020; Suhr, 2021). I samtalegrupperne deltager 6–8 børn og unge 6–8 gange. Grupperne mødes som regel i skoletiden, hvor særligt udvalgte samtaleemner præsenteres af gruppelederne (se fx Rose 2020, 2021b; Suhr, 2021). Gruppelederne klædes på til at varetage interventionen, der skal hjælpe børnene og de unge med at mestre deres nye livsudfordringer og svære følelser for at opnå større trivsel (CFF, 2014, s. 7; Dencker, 2008, s. 48–53; 2012; Hartmann, 2017). Målet er, at ingen børn skal stå alene med deres svære livsvilkår (Dencker, 2012, s. 23; Hartmann, 2017).

Det særlige blik på børn og unge i sorg og skilsmisse i forskningen

Der er to modsatrettede skilsmisseforståelser, der præger forskningsfeltet, nemlig den problematiserende og normaliserende tilgang (se fx Rose, 2021a). Kort fortalt retter den problematiserende tilgang sig primært mod skilsmisens langvarige negative implikationer for børnene og de unge (Amato, 2010; Fallesen et al., 2023; Thuen et al., 2015). I den normaliserende tilgang tager man højde for de formildende omstændigheder som fx et kærligt og støttende miljø samt fælles forældreskab i 'chains of care', hvilket øger trivslen blandt børn og unge trods skilsmissen (Fabricius, 2003; Jevne & Andernæs, 2017; Kelly, 1993). Inden for skilsmiseforskningen anlægges der ofte en problemorienteret tilgang til skilsmisse (Rose, 2021a). Den dominerende del af skilsmiseforskningen fokuserer på at dokumentere skilsmisens negative konsekvenser for børns opvækst og livschancer (Amato, 2010; Fallesen et al., 2023; Thuen et al., 2015). Mange fagprofessionelle er af den opfattelse, at børn med skilte forældre befinder sig i en form for sorgproces med langvarige udfordringer med lignende behov og kan i den forbindelse profitere af samme indsatser som børn, der har mistet en nærtstående (Rose, 2020). Det viser sig dog, at de kriserelaterede reaktioner hos børn og unge med skilte forældre generelt formindskes eller forsvinder over en periode på cirka to år (Kelly, 2003, s. 241). Blandt en del forskere understreges det yderligere, at cirka 75–80 procent af disse børn og unge ikke har væsentlige problemer med omstilling til de nye omstændigheder, relationer til voksne eller opnåelse af karrierer (Kelly, 2003; Stokkebekk et al., 2019).

At miste en forælder har indiskutabelt betydning for et barns liv, og der er forskningsmæssig enighed om, at forældretab i barndommen kan have en lang række konsekvenser, hvilket kan betyde, at disse børn og unge er i risiko for at udvikle sociale og psykiske problemer (Dueholm et al., 2019; Dyregrov & Lytje, 2018; Pedersen et al., 2019; Worden, 2014). Hovedparten af de sorgramte børn vil dog inden for en tidsramme på omkring to år have tilpasset sig livet uden at have modtaget specifik sorgintervention – men ved hjælp af og støtte fra netværket (Dyregrov & Lytje, 2018; Williams & Aber, 2015; Wolden, 2006, s. 73). Alt imens en mindre gruppe af sorgramte børn vil være i særlig risiko for at få alvorlige sociale og emotionelle problemer (Pedersen et al., 2019; Wolden, 2006). Samlet set er der

svag evidens for effekt af sorginterventioner til børn, men studierne metoder og effekt-parametre er svære at sammenligne (Bergman et al., 2017; Currier et al., 2007; de López et al., 2017; Dueholm et al., 2019; Pedersen et al., 2019; Rosner et al., 2010). Det skal desuden bemærkes, at hovedparten af studierne omhandler en psykoterapeutisk intervention og ikke lærer-/pædagogbaserede indsatser, som er metoden i de samtale- og sorggrupper i de danske skoler, som vi kigger på.

Formål og forskningsspørgsmål

Formålet med denne artikel er at identificere og beskrive forskning om samtalegrupper for børn og unge i sorg grundet dødsfald i familien og forældres skilsmisse, hvor interventionen varetages af lærere og pædagoger på lokale skoler. Med artiklen ønsker vi at inspirere og informere både barndomsforskningsfeltet, private og offentlige aktører som NGO'er og politikere samt praktikere, der arbejder indenfor de forskellige velfærdssektorer med børn og unge. Målet er at bidrage med en oversigt over relevant forskning på området og dermed gøre det muligt for fagprofessionelle at kvalificere de hjælpeindsatser, der tilbydes til denne gruppe børn og unge landet over. Vi ønsker derfor at få svar på følgende forskningsspørgsmål:

- Hvad kan vi udlede af forskningen om skolebaserede samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse ledet af pædagoger og lærere?
- Hvilke faktorer har betydning for, om interventionen øger børnenes trivsel eller indfrier de mål, der er hensigten med interventionen?

Metode

Vi har udarbejdet et integrativt, systematisk review, der bygger på en narrativ og beskrivende tilgang, der inddrager forskningslitteratur funderet i forskellige metodologier (Berring & Buus, 2018). De metodologiske forskelle i litteraturen giver mulighed for at ekstrahere relevant forskning, der omhandler lærer- og pædagogfaciliterede interventioner i skoleregime for børn og unge i sorg eller skilsmisse, da dette er et underbelyst fænomen. Vi kan med det integrative, systematiske review som metodisk grundlag identificere de peer reviewed artikler, der findes på området.

Søgning i syv databaser

Vi har foretaget søgninger i syv forskellige internationale databaser: Australian Education Index, Ebook Central, Education Database, ERIC, ProQuest, PsycARTICLES og PsycINFO. Søgestrategien blev udviklet gennem utallige søgninger inden for forskningsfeltet og ved gentagne læsninger af peer-reviewed artikler, der gav inspiration til fagtermer, overskrifter samt nøgleord, og endelig optimeret i samarbejde med en psykologisk uddannet forskningsbibliotekar. Søgestrategien blev udviklet over tid og gennemprøvet 10 gange for at sikre, at vi fandt frem til de artikler, der var relevante for at afdække vores forskningsspørgsmål.

I den forbindelse valgte vi at inkludere flere NOT (eating disorder eller sexual abuse eller war eller military eller e-learning eller medicine eller crime eller disorder) i selve søgestrengen, efter vi på en enkelt søgning i PsycINFO fik 133 hits, hvor mange af tematikkerne lå uden for vores genstandsfelt.

I undersøgelsen udvalgte vi de engelske termer for sorg og skilsmisse (grief eller bereavement eller divorce) OG (child eller student eller pupil) OG (group therapist eller group therapy eller group intervention eller conversation group eller school-based intervention eller school auspice) OG (school) OG (peer review). Vi har valgt at anvende en søgestreng med de samme nøgleord og termer i alle syv databaser i den endelige litteratursøgning.

Tabel 1 viser de udvalgte nøgleord fra søgningerne i de syv internationale databaser med de nøje udvalgte engelske søgetermer.

Tabel 1. Søgetermer anvendt i syv internationale databaser.

Facet 1	Facet 2	Facet 3	Facet 4	Facet 5	Facet 6
child*	AND	AND	AND	NOT	AND
Or	group therapist	grief*	school	eating disorder	peer
student*	OR	OR		OR	
Or	group therapy	bereave*		sexual abuse*	
pupil	OR	OR		OR	
	group intervent*	divorc*		hospital*	
	OR			OR	
	conversation group			war	
	OR			OR	
	school-based*			milit*	
	OR			OR	
	intervent*			e-learning	
	OR			OR	
	school auspice			medici*	
	OR			OR	
	intervent* n1 school			crim*	
				OR	
				disorder	

Udvælgelsesstrategi for inklusions- og eksklusionskriterier

Artiklens inklusionskriterier blev valgt ud fra følgende parametre:

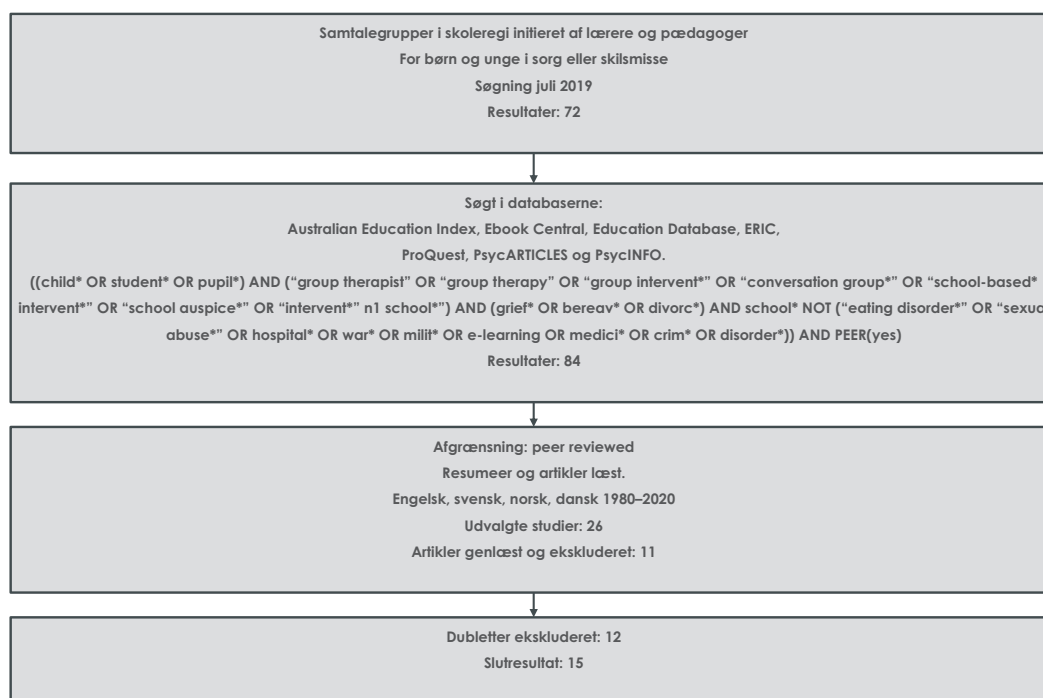
- Den undersøgte intervention skal være et samtalegruppeforløb rettet mod børn og unge i sorg eller i skilsmisse.
- Deltagerne i interventionen (og evt. kontrolgruppen) skal være skolebørn i alderen 6–16 år.
- Interventionen skal foregå i skoleregi med lærere og/eller pædagoger som udøvere.
- Der inkluderes både kvantitative, kvalitative samt andre undersøgelser i dette litteraturreview.

- Undersøgelsen skal være udgivet på engelsk, dansk, norsk eller svensk fra 1980 og frem.
- Undersøgelsen skal være peer reviewed.

Følgende eksklusionskriterier blev valgt:

- Tematikker, der ikke kobler sig til sorg eller skilsmisse, sorteres fra.
- Undersøgelser med psykiske lidelser, psykiatriske diagnoser eller andre former for særlige problemer såsom vold, alkohol o.l. blandt gruppedeltagerne vælges fra i undersøgelsen.
- Artikler, der ikke er peer reviewed, vælges fra.

Metoden hos Whittemore og Knafl (2005) tillader inklusion af varierede designs, hvor både kvantitative og kvalitative studier optræder, men også original forskning samt litteraturstudier kan inddrages i det integrative review. Da der findes så få studier af samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse, hvor lærere eller pædagoger faciliterer interventionen, inkluderer vi derfor alle videnskabelige studier uanset forskningsmetode.

Figur 1. Flowchart

Indsnævring af materiale

Udvælgelsesprocessen blev gennemført med Whittemore og Knafls (2005, s. 549) metode, hvor indsnævringen af litteraturen om den identificerede problemstilling sker på baggrund af en efterfølgende evaluering af de fundne studier ved gentagne gennemlæsninger af titler, resumeer og artikler.

Efter første søgning fik vi kun et hit, der matchede vores inklusionskriterier om, lærer- og pædagogfacilerede samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse i skoleregi.

Derfor valgte vi at udvide søgningen til også at inkludere artikler, hvor school counselors, psychologists, social workers o.l. varetager interventionen på skolerne. Vores søgning gav herpå 84 hits, der igen blev til 72, efter vi fjernede 12 duplikater. I den næste fase gennemlæste vi samtlige artikler i deres helhed, så anden del af udvælgelsesprocessen af materialerne kunne initieres. På baggrund af denne proces inkluderede vi 23 artikler, som blev genlæst af begge forfattere med henblik på at udvalgte de endelige artikler ud fra deres egnethed i forhold til besvarelsen af vores forskningsspørgsmål. 15 artikler blev afslutningsvis fundet relevante. Desuden blev 11 artikler ekskluderet, da de enten var reviews, der henviste til allerede udvalgte artikler, eller havde et fokus, der ligger uden for vores forskningsfelt.

I tabel 2 ses en matrix over den udvalgte forskningslitteratur. Den udvalgte forskning beskriver, hvordan der i skolebaserede samtalegrupper arbejdes enten ud fra pædagogiske eller psykologiske principper for at varetage børn og unges trivsel som følge af sorg eller skilsmisse. Vores databehandling indbefattede både identificering af tematikker og undersøgelse af forskellige datasammenligninger. Vi har desuden fundet inspiration hos Miles og Huberman (2005) i diskussionen af datasammenligninger og frembringelsen af konklusioner, hvor opsummeringer af dele til helheder, identificering af variabler og intervenserende faktorer samt opbygning af den logiske kæde af evidens blev initieret (Marcussen et al., 2016, s. 43). Dette blev udført med en diskussion af valgte metoder og undersøgelsesernes troværdighed. På baggrund af denne evaluering inkluderede vi i alt 15 studier.

Tabel 2. Litteratormatrix

Forfatter	Tema	Population	Undersøgelingsdesign	Resultater	Relevans
Pelleboer-Gunnink et al., Holland, 2015	Skilsmisse	156 elever i alderen 7 til 13 år. 131 mødre og fædre	Kvantitativt effektstudie med før og efter assessments	Signifikant reducere af børnenes selvrapporterede emotionelle problemer og forbedret kommunikation med forældre.	Meget relevant
DeLucia-Waack & Gerrity, USA, 2001	Skilsmisse	Elever i indskolingen	Deskriptivt litteraturreview	Usikkerhed om, hvilke terapeutiske faktorer der virker, og hvilke gruppeaktiviteter samt tematikker der er brugbare og effektfulde.	Mindre relevant
Richardson & Rosén, USA, 1999	Skilsmisse	Elever i indskolingen og mellemtrinnet	Deskriptivt litteraturreview	Indsatsen viser sig effektiv mht. reduktion af skoletilpasningsproblemer.	Mindre relevant
Pedro-Carroll et al., USA, 1999	Skilsmisse	77 elever (børnehav til og med 1. klasse)	Kvantitativt opfølgingsstudie baseret på assessments	Studiet viser, at indsatsen har givet børnene mindre angst og færre problemer i skolen.	Mindre relevant
Sander & Riester, USA, 1996	Skilsmisse	20 elever fra 5. klasse	Kvantitativt effektstudie med assessments	Ingen signifikant effekt af gruppeinterventionen.	Mindre relevant
Stolberg & Mahler, USA, 1994	Skilsmisse	103 elever fra 3. til og med 5. klasse	Kvantitativt effektstudie med assessments	Ingen signifikante forskelle mellem de forskellige interventionsgrupper.	Mindre relevant
Jupp & Purcell, Australia, 1992	Skilsmisse	31 elever fra 5. og 6. klasse	Kvantitativt effektstudie med før og efter assessments	Signifikant ændring i børnenes problematiske overbevisninger i forhold til skilsmisse. Ingen signifikant nedsættelse af angst og depression.	Mindre relevant

Forfatter	Tema	Population	Undersøgelhedsdesign	Resultater	Relevans
Gwynn & Brantley, USA, 1987	Skilsmisse	60 elever fra 4. og 5. klasse	Kvantitativt effektstudie med assessments	Signifikant færre tegn på depression, angst og negative følelser om forældrenes skilsmisse samt mere viden om skilsmisse.	Mindre relevant
Lesowitz et al., USA, 1987	Skilsmisse	46 elever fra 4. og 5. klasse	Kvantitativt effektstudie med før og efter assessments	Gruppeinterventionen har afhjulpet børnenes ensomhed som følge af forældres skilsmisse.	Mindre relevant
Roseby & Deutsch, USA, 1985	Skilsmisse	57 elever fra 4. og 5. klasse	Kvantitativt effektstudie med før og efter assessments	Ingen signifikante fund mht. ændringer i depression eller i skoleadfærd.	Mindre relevant
Botha & Wild, Sydafrika, 2013	Skilsmisse	25 elever i alderen 10 til 14 år	Kvantitativt effektstudie med før og efter assessments	Ingen signifikant nedgang i børnenes selvrapporterede evaluering af problematiske overbevisninger om forældrenes skilsmisse eller samlede problemer.	Mindre relevant
Somody & Hobbs, USA, 2007	Skilsmisse	5 elever i alderen 7 til 10 år	Kvalitativt quasi-eksperimentelt studie	Det konkluderes, at den eksperimentelle metode (det skriftlige produkt) hjalp børnene med at udtrykke deres inderste følelser overfor forældrene.	Mindre relevant
Finn, Canada, 2003	Sorg	5 elever i alderen 11 til 13 år	Kvalitativt casestudie	Studiet støtter op om empiriske undersøgelser via en casemetode, der viser, at kunstterapi i gruppesessioner har betydning for børn i sorg.	Mindre relevant
Samide & Stockton, USA, 2002	Sorg	Skole, alder ikke angivet	Kvalitativt casestudie	Studiet konkluderer, at det ser ud til, at børnene profiterer af at dele deres sorg med jævnaldrende i en sorggruppe.	Mindre relevant
Pedro-Carroll et al., USA, 1992	Skilsmisse	188 elever fra 4. til 6. klasse	Kvantitativt effektstudie med før og efter assessments	Resultatet af studiet peger på, at børn kan profitere af støttende og forebyggende interventioner og mestre deres nye livsomstændigheder som følge af skilsmissen.	Mindre relevant

Vurdering af litteraturens relevans

Vi valgte at vurdere hver enkelt artikels relevans i det udvalgte datamateriale med særligt fokus på besvarelsen af vores forskningsspørgsmål, de metodologiske og videnskabelige standarder samt den manglende forskning på området. Whittemore og Knafl (2005) anvender kategorierne høj og lav i udvælgelsen af artiklernes relevans. Vi har dog anvendt kategorierne ”meget relevant” og ”mindre relevant”, da alle de udvalgte forskningsartikler har noget at bidrage med til besvarelsen af vores forskningsspørgsmål. Den ene artikel, der placeres under kategorien ”meget relevant”, indeholder alle inklusionskriterierne om skolebaserede samtalegrupper for børn og unge i skilsmisse, hvor lærere eller pædagoger udfører interventionen. De 14 resultater, der placeres i kategorien ”mindre relevante”, er studier, hvor andre fagprofessionelle udfører interventionen, og i få tilfælde kan interventionen foregå uden for en skolekontekst. Dog har vi haft fokus på, at de videnskabelige standarder

både i de kvantitative og kvalitative designs samt i reviewstudier er overholdt (Whittemore & Knafl, 2005).

Resultater

Under litteraturgennemgangen blev der fundet 72 peer reviewed artikler, der er publiceret mellem 1980 og 2019. Endelig blev 15 undersøgelser inkluderet i denne artikel, hvoraf 11 er udført i USA (n=11), en i Holland (n=1), en i Sydafrika (n=1), en i Canada (n=1) og en i Australien (n=1). Tre undersøgelser bygger på kvalitative studier, mens 12 studier bygger på kvantitative designs. Af de 15 undersøgelser blev én som nævnt tildelt vurderingen ”meget relevant”, da den indeholder alle vores inklusionskomponenter. 14 studier blev tildelt vurderingen ”mindre relevant”, da dele af studierne kan være med til at nuancere besvarelsen af vores forskningsspørgsmål.

Studiet af Pelleboer-Gunnink et al. (2015) antager på baggrund af udvalgt skilsmisseforskning, at børn med skilte forældre har en øget risiko for forskellige problematikker som følge af skilsmissen. Interventionsprogrammer udbydes derfor til børn i skilsmisse med begrundelser, der kobler sig til den problemorienterede tilgang (Pelleboer-Gunnink et al., 2015). Undersøgelsen bygger på konceptet KIDS (Kids In Divorce Situations) og inddrager 156 børn (78 drenge og 78 piger) i alderen 7–13 år, som skolen udvalgte og tilfældigt inddelte i enten et gruppeinterventionsprogram eller en kontrolgruppe. Interventionsprogrammet indeholder otte gruppemøder, guidet af to coaches med omkring syv-ti børn. De certificerede KIDS-coaches har minimum en professionsbacheloruddannelse (fx lærere og pædagoger) og har modtaget 34 timers træning i gruppeledelse (Pelleboer-Gunnink et al., 2015). Formålet er, at børnene skal opnå en større grad af social støtte og udvikle deres evner til problemløsning igennem samtale, rollespil og opgaver ud fra særlige tematikker som at dele skilsmisseoplevelser og følelser osv. De børn, der deltog i KIDS-programmet, oplevede en reduktion i følelsesmæssige problemer sammenlignet med kontrolgruppen. Signifikansniveauet på *emotional problems* er $P = 0,40$. Konklusionen hos Pelleboer-Gunnink et al. (2015) er, at disse skolebaserede interventioner kan være med til at forebygge langvarige trivselsproblemer blandt børn af skilte forældre. KIDS-programmet kan på en række områder genkendes fra den danske praksis i samtalegrupperne, omend KIDS har et større fokus på børnenes sundhedsmæssige trivsel, hvilket afspejles i gruppeledernes basisuddannelser. I KIDS-programmet er omdrejningspunkter ligeledes at tale om følelser og kunne håndtere dem. I dette program modtager de professionelle 34 timers træning, og i Danmark deltager gruppelederne i et fire dages kursus. Derfor kan grundprincipperne i KIDS godt overføres til en dansk sammenhæng, til trods for at programmet metodisk er funderet i kvantitativ forskning, hvilket ikke afspejler den kvalitative praksis, der udfolder sig i en danske skolekontekst (CFE, 2014; Hartmann, 2017, s. 58).

14 studier blev som nævnt kategoriseret som ”mindre relevante”, da interventionen i samtalegrupperne varetages af andre fagprofessionelle som psykologer, skolerådgivere, terapeuter o.l. En del studier beskriver, hvordan samtalegrupper eller sorggrupper er designet til at hjælpe børn og unge med at udtrykke og ventilere følelser samt at ændre

problematiske opfattelser af enten skilsmissen eller sorgen (Jupp & Purcell, 1992; Lesowitz et al., 1987; Roseby & Deutsch, 1985; Samide & Stockton, 2002).

Hos Gwynn og Brantley (1987) ses der et fald i depression og angst ($p = 0,0001$) og negative følelser omkring skilsmissen ($p < 0,001$) som følge af børnenes deltagelse i interventionen – målt ved en før og efter multiple choice matrix, der afdækker børns depressive symptomer, samt to skalaer, der måler børns angstniveau. Andre undersøgelser som fx Samide og Stockton (2002) bekræfter, at børn giver slip på deres sorg og kommer videre med deres liv efter deltagelse i en skolebaseret sorggruppe. I dette litteraturreview anvendes der ikke kontrolgruppe, hvilket betyder, at resultaterne ikke kan sammenlignes med trivsel hos børn, der ikke har deltaget i sorggruppen.

I flere undersøgelser konkluderes det, at børnenes evne til at tilpasse sig deres nye livsbetingelser både kommer til udtryk i deres øgede adfærdsmæssige, emotionelle og sociale kompetencer, hvilket bliver evalueret af deres lærere og forældre i en før og efter test (Botha & Wild, 2013; Pedro-Carroll et al., 1992). Men ifølge børnenes selvrapporteringer før og efter interventionen er der ingen forbedring i opfattelsen af skilsmisserelaterede tematikker efter endt deltagelse i samtalegruppen (Botha & Wild, 2013). De manglende effekter ses også i et andet studie, hvor der ikke kan påvises en øget trivsel for de børn, der deltog i samtalegruppen, i forhold til kontrolgruppen. Der argumenteres for, at behandlingseffekterne endnu ikke er konsolideret blandt børnene (Sanders & Riestler, 1996).

Stolberg og Mahler (1994) undersøgte trivsel hos 103 børn på 8–12 år, der lever med skilsmisse, igennem et skill building-program med fokus på at identificere og kontrollere følelser samt håndtere og løse skilsmisserelaterede problemstillinger. I opnåelsen af følelseshåndtering anvendes blandt andet *The Kidsbook*, hvor tegne- og skriveøvelser har til formål at undersøge børnenes egne tanker, følelser og adfærd som følge af forældrenes skilsmisse (Stolberg & Mahler, 1994). Konklusionen i dette studie er, at uanset hvilke interventionsformer børn med skilte forældre tilbydes, kan ugentlige hjælpeindsatser aldrig erstatte forældrenes daglige opbakning samt indgriben (Stolberg & Mahler, 1994).

Der findes talrige eksempler på, at interventionen i samtalegrupperne i skolen varetages af skolepsykologer, rådgivere, terapeuter o.l. (Finn, 2003; Samide & Stockton, 2002; Somody & Hobbs, 2008). I nogle studier modtager psykologerne særlig træning forud for interventionsstart (Roseby & Deutsch, 1985), og i andre fortsætter denne træning under hele gruppeforløbet (Pedro-Carroll et al., 1992). Richardson og Rosen (1999) argumenterer for lærernes særlige betydning som sparringspartnere for samtalegruppelederne, da de har et større kendskab til børnene og kan tilbyde dem kontinuerlig opbakning.

Pedro-Carroll et al. (1999) har i deres studie – som de eneste – fokus på senfølgerne af at have deltaget i en skolebaseret samtalegruppe. I undersøgelsen deltog 102 børn med skilte forældre i alderen fem–seks år, der blev inddelt i tre forskellige grupper: 37 børn i interventionsgruppen (Children of Divorce Intervention Program, CODIP), 26 børn af skilte forældre (kontrolgruppe) samt 39 børn i kernefamilie (kontrolgruppe) (Pedro-Carroll et al., 1999). Interventionen har to formål: at tilbyde gruppestøtte, så børnene frit kan dele og tale om svære skilsmisseoplevelser og følelser samt træne deres sociale kompetencer

til at håndtere den livssituation, de står i (Pedro-Carroll et al., 1999). Børnene deltager i 12 ugentlige sessioner med forudbestemte tematikker. Undersøgelsen konkluderer, at børnene fra CODIP viser tegn på større emotionel tilpasning to år efter deres deltagelse i en samtalegruppe i forhold til skilsmissekontrolgruppen, ud fra lærernes vurdering. Dog ses der ingen signifikant forskel på børnenes kompetencer i CODIP-gruppen og kernefamiliekontrolgruppen eller i børnenes selvrapporterede test om deres familieomstændigheder (*family adjustment*). Dog ses en mindre grad af angst samt skilsmisserelaterede følelser som frygt, isolation og skyldfølelse i CODIP-gruppen i forhold til kernefamiliegruppen (Pedro-Carroll et al., 1999). Der mangler viden om børn og unges trivsel to år efter endt deltagelse i en samtalegruppe i en dansk kontekst.

Hovedparten af studierne tager afsæt i praksisser, der benytter manualiserede metoder som fundament for den enkelte samtalegruppe (Botha & Wild, 2013; Pedro-Carroll et al., 1999; Roseby & Deutsch, 1985; Skitka & Frazier, 1996). Studiet hos Lesowitz et al. (1987) samt Tillman og Prazak (2018) bygger på narrative (gruppe)terapeutiske teknikker, hvor spejling og overførsel af følelser udgør kerneelementerne i interventionen på skolerne.

Få studier viser, hvordan anvendelsen af særlige kreative metoder som kunstterapi og selvskabte papirbøger har en positiv effekt på bearbejdelsen og håndteringen af børnenes følelser (Finn, 2003; Somody & Hobbs, 2008). Finn (2003) samt Somody og Hobbs (2008) har undersøgt børns oplevelse af ensomhed målt på selvrapporteringer i to casestudier af seks børn på 11–13 år samt fem børn i alderen 7–10 år. Antagelsen hos Finn er, at sorgen letter, når der udvikles en bevidsthed om tabet, samt når sorgfølelser udtrykkes og håndteres på nye måder (Finn, 2003, s. 157). Hos Somody og Hobbs (2008) diskuteres det, at nogle børn kan føle sig stigmatiseret ved at deltage i en samtalegruppe for børn med skilte forældre i skoleregi, og her kan kreative interventionsformer virke befordrende. Ved gennemlæsninger af analyserne af de udvalgte undersøgelser træder der forskellige tematikker frem på tværs af de inkluderede artikler, som relaterer sig til samtalegrupper i en skolekontekst for børn og unge i sorg og skilsmisse, hvilket vi vil uddybe i diskussionen.

Diskussion

Studiernes trivselseffekter af skolebaserede samtalegrupper mangler generelt signifikans

I følgende afsnit vil vi diskutere mulighederne for at afgøre, om skolebaserede samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse bidrager til øget trivsel blandt målgruppen. De videnskabelige studier, vi har identificeret i litteraturreviewet, er kendetegnet ved at have vidtgående og forskelligartede metodologiske designs mht. kontrolgrupper, tests, indhold, effektmålinger m.m., hvilket øger usikkerheden, når vi skal identificere, hvilke faktorer der har betydning for børn og unges øgede trivsel som følge af deltagelse i en samtalegruppe.

Trivsel måles i Pelleboer-Gunnink et al.'s studie (2015) som nedgang i *emotional problems* vist på baggrund af børns afrapporteringer på en skalatest med fem elementer (Strength and Difficulties Questionnaire – SDQ). Der ses en signifikant nedgang i emotionelle problemer som følge af deltagelse i interventionen KIDS i forhold til kontrolgruppen,

hvilket tyder på, at interventionen virker efter hensigten. Hvordan oplevelsen af problemer hænger sammen med børnenes generelle trivsel, er svært at vide, men at børnene oplever færre adfærdsmæssige, fysiske og mentale udfordringer kan godt læses som et ”omvendt” trivselsbillede, idet trivsel måles som nedgang i emotionelle problemer inden for disse områder (Pelleboer-Gunnink et al., 2015). Samme skala (SDQ) anvendes i Botha og Wilds studie, men her blev der ikke fundet statistisk signifikante forskelle på børnenes trivsel mellem deltagerne i samtalegruppen og kontrolgruppen efter endt interventionsforløb (Botha & Wild, 2013, s. 86). Da indholdet i selve samtalegruppeforløbet samt faciliteringen af interventionen i Botha og Wilds undersøgelse ikke fremstår tydeligt og specifikt, er det ikke muligt at tydeliggøre forskellene mellem disse to studier.

Pedro-Carroll et al. (1992) fandt heller ingen signifikante forskelle målt på CFAS- (Children’s Family Adjustment Scale) eller CASP- (Children’s Attitudes and Self Perceptions) skalaerne, som kobles til børnenes trivsel. Forskerne mener, at det skyldes, at rekrutteringen af børnene divergerede i grupperne, så den ene kontrolgruppe for børn med skilte forældre havde en anden profil og fungerede bedre end børnene i interventionsgruppen. Hos Roseby og Dutch (1985) var der heller ingen statistisk signifikans målt på behandlingseffekterne mellem interventionsgruppen og kontrolgruppen på CAPSI- (The Children’s Attitude Toward Parental Separation Inventory) og CDI- (Children’s Depression Inventory) skalaerne.

Nogle studier anvender før og efter tests til at måle effekten af interventionen på børnenes trivsel (Gwynn & Brantley, 1987; Lesowitz et al., 1987; Roseby & Deutsch, 1985). Andre studier anvender tests som The Piers-Harris Children’s Self Concept Scale: The Way I Feel About Myself (Sanders & Riester, 1996). Testen, der indeholder forskellige første-persons udtalelser, børnene skal svare ja eller nej til, har til formål at undersøge, hvordan man oplever sig selv som person. Hos Sanders og Riester (1996, s. 38) er det afgørende i målingen af trivselseffekter i grupperne at lave komparative analyser med kontrolgrupper, ellers har studierne nogle afgørende begrænsninger i forhold til validiteten. Deltagerne i disse skolebaserede skilsmissegrupper viste dog ingen signifikant forøgelse af trivsel målt som stigning i børnenes selvopfattelse (self-concept) før og efter deltagelse i samtalegruppen (Sanders & Riester, 1996, s. 39). Det er ikke alle studier, der anvender kontrolgrupper i deres metodologiske designs, og det er således yderst forskelligt, hvordan en øget trivsel blandt børn og unge i sorg eller skilsmisse påvises (DeLucia-Waack & Gerrity, 2001; Finn, 2003; Samide & Stockton, 2002; Somody & Hobbs, 2008).

Hos Stolberg og Mahler (1994) ses der heller ingen ændringer efter gruppeforløbet. Dette bekræftes også i undersøgelsen af Jupp og Purcell, der anvender skalaer for angst og depression (Jupp & Purcell, 1992, s. 23). Igen viser studiet, at det er svært at måle effekterne på børn og unges trivsel og hermed svært at afgøre, hvorvidt interventionerne fører til øget trivsel blandt deltagerne.

Konklusionen i DeLucia-Waack og Gerritys (2001) studie er, at der til stadighed mangler viden om, hvilke (terapeutiske) faktorer der er med til at gøre samtalegrupper for børn i skilsmisse effektive, hvilket der ifølge forskerne er brug for yderligere viden om.

Flere undersøgelser har fokus på børns håndtering af følelser som følge af forældrenes skilsmisse (Delucia-Waack & Gerrity, 2001; Stolberg & Mahler, 1994). Studierne anvender forskellige skalaer til at måle angst og depression, men til trods for fokus på effekt er det fortsat uklart, hvilke gruppestrategier der er mest brugbare og effektfulde (Delucia-Waack & Gerrity, 2001, s. 281). I DeLucia-Waack og Gerritys review (2001) pointeres det, at det ikke er muligt at kortlægge børnenes trivsel i forhold til deres samtalegrupeoplevelser.³

I samtalegrupperne på danske skoler anvendes der ingen tests eller andre former for kvantitative eller kvalitative evalueringer. Dog har CFF undersøgt deres eget projekt *Delebørn – hele børn*⁴ med udgangspunkt i et SDQ-skema, som børnene og de unge skulle udfylde. Der ses ingen gennemsnitlig forbedring blandt deltagerne, tværtimod får nogle børn og unge i normal trivsel det lidt dårligere under selve gruppeforløbet (CFF, u.å.). Tre studier anvender kvalitative metoder, hvor øget trivsel søges opnået igennem deling og håndtering af børnenes følelser i grupperne uden brug af tests og kontrolgrupper. Her finder studierne det sandsynligt, at interventionen hjælper børnene med at styrke deres inderste følelser og relatere til deres forældre på nye måder (Somody & Hobbs, 2008). I Finns (2003) studie fokuseres der på at øge børnenes trivsel i gruppen igennem håndtering af følelser (sorg/vrede) som følge af deres tab. Der udarbejdes en skriftlig evaluering af gruppens deltagere, i forhold til hvordan de havde det under forløbet, og hvordan de har lært at håndtere deres nye livsomstændigheder. I det sidste kvalitative studie er det primære fokus også på at tale om følelser og sorgerfaringer i gruppen, men der er ikke koblet evaluering til denne undersøgelse (Samide & Stockton, 2002). Disse studier minder om samtalegrupper under danske forhold, dog er det ikke terapeuter, psykologer eller school counselors, der varetager interventionen i Danmark. Men målet om at øge børnenes og de unges trivsel gennem at lære at udtrykke og håndtere følelser er identiske (CFF, 2014; Hartmann, 2017, s. 53).

To meta-reviews undersøger effekten af interventioner for børn i sorg, der ligger uden for rammerne af samtalegrupper i en skolekontekst. Konklusionerne i disse reviews er, at sorginterventioner til børn generelt er præget af svingende kvalitet, hvilket betyder, at der ikke ses et entydigt billede af, hvilke interventionsmetoder der er effektfulde (Currier et al., 2007; Rosner et al., 2010). Hvilket vi også kan genkende fra dette litteraturreview. Hverken i forskningen i sorginterventioner til børn og unge eller i den generelle sorgforskning tegnes der et entydigt billede af de behandlingsmæssige effekter af indsatserne. Denne problematik er også velkendt i forskningen inden for psykoterapeutisk behandling af sorg, hvor det har vist sig yderst vanskeligt at påvise effekter af sorgterapi og isolere de elementer, der evt. er virksomme (Dueholm et al., 2019; Guldin, 2014; Sandler et al., 2008; Stroebe et al., 2008). Samtidig kan vi se, at der ikke tegner sig et entydigt billede af, om deltagelse i samtalegrupper eller sorggrupper øger trivslen blandt børnene eller de unge.

3 I et enkelt studie fremlægges resultaterne for børns (øgede) trivsel ikke, hvilket gør det umuligt at udlede validiteten i forhold til, hvilke komponenter der knytter sig til bedre håndtering af følelser og svære skilsmisseoplevelser (Lesowitz et al., 1987, s. 95).

4 CFF er med støtte fra Egmont Fonden gået sammen med kommunerne i Randers, Kolding og Egedal om at styrke indsatsen for elever med skilte forældre (CFF, u.å.).

Variationerne i studierne undersøgelsesdesign, metodologiske forankring samt manglende signifikans gør det svært at sammenligne de enkelte studiers fund med hinanden og således udlede, hvad der kendetegner skolebaserede samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse (jf. forskningsspørgsmål 1).

Samtalegruppelederens rolle og profession

Vi har kun identificeret et studie, der kan sammenlignes med den danske interventionspraksis, hvor omdrejningspunktet er at håndtere den sorg, der knytter sig til enten skilsmisse eller tab ved død, og hvor det er (professions)bacheloruddannede faggrupper, der faciliterer interventionen (Pelleboer-Gunnink et al., 2015). En bacheloruddannelse kan i den forbindelse sammenlignes med en lærer- eller pædagoguddannet under danske forhold. Interventionen varetages af to udefrakommende og certificerede KIDS-coaches, som har modtaget min. 34 timers gruppetræning ud over deres undervisning (Pelleboer-Gunnink et al., 2015). Til trods for at samtalegruppelederne i Danmark også har deltaget i et tre-fire dages kursus, er der ikke indlagt samtaletræning i deres kursusforløb.

Vi har identificeret et studie hos DeLucia-Waack og Gerrity (2001), der også tillægger lærerne på skolerne en væsentlig betydning i forhold til børnene og de unges trivsel. I DeLucia-Waack og Gerritys review er der fokus på en psykoedukativ tilgang i samtalegrupper for børn og unge med skilte forældre, ledet af to skolerådgivere (school counselors). Den psykoterapeutiske tilgang, som ligger til grund for dette studie, adskiller sig fra de danske skilsmissegrupper, som har et pædagogisk sigte frem for at være behandlende (CFF, 2014, s. 8). Dog viser helt ny forskning, at mange af de fungerende samtalegrupper på danske skoler også anvender psykoterapeutiske teknikker på trods af, at interventionen kaldes for pædagogisk (Rose, 2020). DeLucia-Waack og Gerrity (2001) lægger yderligere op til, at den anden gruppeleders rolle er at være understøttende og holde strukturen i samtalegruppen, hvilket betyder, at en skolelærer kunne varetage denne rolle ligesom på danske skoler.

Begge undersøgelser anvender manualiserede tilgange og prædefinerede metoder i samtalegrupperne, hvilket også ligner grundlaget for de danske grupper (DeLucia-Waack & Gerrity, 2001; Pelleboer-Gunnink et al., 2015; Rose, 2020; Suhr, 2021). Dog er strukturen for samtalegrupperne hos Pelleboer-Gunnink et al. (2015) i langt højere grad manualiseret, da alle tematikker er udvalgte og forhåndsdefinerede, hvorimod tilbuddet i Danmark er mere fleksibelt og følger forskellige temaer forhandlet frem blandt gruppedeltagerne og gruppeledere undervejs i forløbet (Rose, 2021b; Rose & Winther-Lindqvist, 2021).

I DeLucia-Waack og Gerritys (2001) studie skal gruppelederne følge de specifikke regler fra 'Association for Specialists in Group Work Professional Standards for the Training of Group Workers'. Der arbejdes med forhåndsudvalgte mål for interventionsstrategien. Det kræver en tilladelse fra skoleinspektøren og skolebestyrelsen at igangsættelse en samtalegruppe. Dette er også en praksis, der genkendes fra en dansk kontekst. Desuden lægges der særlig vægt på forældreinddragelse i det hollandske studie, hvor forældrene modtager information og undervisning om alt, hvad der skal ske i grupperne (Pelleboer-Gunnink

et al., 2015). I Danmark er forældreinddragelsen forskellig fra skole til skole. Nogle skoler skriver ud til forældrene om gruppetilbuddet, inviterer til forældremøder⁵ og afholder samtaler med forældrene, mens andre skoler udelukkende anvender den digitale platform til at informere om deres gruppeforløb (Rose, 2020). Vi finder således elementer i de to udenlandske studier, der er sammenlignelige med danske forhold, dog ses der også store forskelle i, hvor fleksibelt gruppelederne følger disse prædefinerede koncepter, samt hvordan forældre involveres. Herunder også om samtalegrupperne bygger på psykoterapeutiske teknikker eller psykoedukative principper, hvilket igen ser ud til at være op til den enkelte gruppeleder (denne diskussion se Rose, 2021a).

Hvad kan vi udlede af litteraturen som anbefalinger til praksis?

Vi vil her kigge nærmere på de tre studier, der giver indholdsmæssige anbefalinger til faciliteringen af samtalegrupper i praksis. Vi kan fremhæve DeLucia-Waack og Gerritys (2001) undersøgelse, der fokuserer på, at børn ofte responderer bedre på nonverbale teknikker end på verbale øvelser på grund af deres begrænsede vokabularium, hvilket giver dem mulighed for at udtrykke deres følelser igennem leg. Brugen af fx dramadukker eller musik hjælper de yngre børn med at dele deres skilsmisseoplevelser. Forskerne argumenterer for, at det er hjælpsomt for børnene, når gruppelederne anvender kreative aktiviteter og øvelser som tegning, sang, dans, rollespil og leg, der alle er måder at identificere og udtrykke (svære) følelser på (DeLucia-Waack & Gerrity, 2001).

I Somody og Hobbs' (2008, s. 75) studie udarbejder hvert barn sin egen kreative bog, hvor de illustrerer tanker, følelser, indsigter og strategier til at håndtere deres nye livs-omstændigheder med forældrenes skilsmisse. Denne bog fungerer som et konkret værktøj til at bearbejde deres skilsmisseoplevelser. Forskerne pointerer, at nogle børn i skilsmisse kan opleve sig stigmatiseret ved at deltage i en skolebaseret samtalegruppe, og derfor anbefales det at anvende en mere aktiv eller legende tilgang til de børn og unge, der kan lide at arbejde med kunst og kreative produkter i grupperne (Somody & Hobbs, 2008).

Finn (2003, s. 164) argumenterer også for at anvende kunstneriske teknikker som tegning, maling, drama, musik og collage som en del af gruppeprogrammet. Det hjælper børnene og de unge med at håndtere sorgen over et dødsfald i den nære familie samt giver dem nye færdigheder i forbindelse med adskillelsen.

De tre studier viser således, at en legende og kreativ tilgang får betydning for, hvordan børn og unge kan deltage i grupperne, da de selv kan bestemme, hvordan de vil udtrykke sig om deres skilsmisse- og sorgoplevelser igennem forskellige æstetiske elementer og udtryksformer (DeLucia-Waack & Gerrity, 2001; Finn, 2003; Somody & Hobbs, 2008). Når vi sammenligner disse tre studiers anbefalinger til praksis med tilgangen i danske samtalegrupper, matcher det også den danske tilgang, hvor kreative og legende elementer i mere eller mindre grad tilbydes i grupperne (se Rose, 2021b). I en dansk undersøgelse af, hvad børn og unge med skilte forældre tillægger betydning, når de deltager i en samtalegruppe, siger samtlige interviewede, at det bedste ved grupperne er aktiviteterne, hvor de leger og

5 Forældreintra er en kommunikationsplatform mellem forældre, skole/lærere og børn.

laver øvelser, og pausen, hvor de kan tale med de andre deltagere på en anden og sjov måde (Rose, 2021b). Mange udtrykker omvendt, at runden, hvor de fortæller om deres følelser og oplevelser siden sidst, er langsommelig, kedelig eller det mindst gode (Rose, 2020). Det ser derfor ud til, at børn og unge i sorg og skilsmisse kan profitere af, at de kreative og legende elementer prioriteres og vægtes højt i samtalegrupperne. Dog mangler der stadig viden om, hvilke komponenter i interventionen der er betydningsfulde og virker, når børn og unge i sorg eller skilsmisse tilbydes skolebaserede indsatser.

Metodologiske problemstillinger og begrænsninger

Til trods for at litteratursøgningen er gennemført i overensstemmelse med de videnskabelige forskrifter, der sikrer transparens og kohærens i materialet, er der også en række begrænsninger (Whittemore & Knafl, 2005). I litteraturreviewet var der kun få studier, der specifikt undersøger, lærer- og pædagogledede samtalegrupper i skoleregi for børn og unge i sorg eller skilsmisse, til trods for at de fleste artikler omhandler interventioner for netop denne målgruppe. Derfor valgte vi at udvide vores søgning til også at omfatte studier, hvor andre faggrupper er repræsenteret, eller hvor interventionen foregår andre steder end i skolen. Det betyder, at det kan diskuteres, hvor stærk en udsagnskraft studierne fund har i en dansk sammenhæng. Vi har dog udvalgt de studier, der kunne give viden til forskningsspørgsmålene i dette litteraturreview. I de udvalgte studier ekspliciteres det ikke i særlig høj grad, hvordan selve gruppeseancen er opbygget, og det betyder også, at det er svært at vide, om det, der foregår i grupperne, er sammenligneligt med tilgangen og forholdene i de danske grupper.

Konklusion

På baggrund af dette litteraturreview kan det opsummerende konkluderes, at der ikke er nogen videnskabelig evidens for, at samtalegrupper i skoleregi øger børn i skilsmisse/sorgramte børns trivsel; om end det er muligt, det er tilfældet, er det ikke dokumenteret. Da studierne forskningsdesign, generelle manglende signifikans og metodiske forskelligheder præger forskningen, er det svært at udlede, hvilke faktorer der har betydning for børn og unges trivsel, eller hvilke elementer der kendetegner skolebaserede samtalegrupper for børn og unge i sorg eller skilsmisse, ledet af lærere og pædagoger. De internationale studier, der er fundet, er så forskellige fra de danske tilbud (i indhold, varighed, hvem der leder dem), at det er tvivlsomt, om sammenligninger hermed vil være meningsfulde.

Grundlæggende betyder det, at den samtalegruppepraksis, der aktuelt finder sted i de danske skoler, forbliver et *uudforsket* forskningsområde og et spørgsmål om overbevisning snarere end viden. Det betyder, at de enkelte skoler må vælge, hvorvidt de vil etablere eller opretholde denne praksis uden den form for evidens i ryggen.

Dog er der enkelte elementer, der ser ud til kendetegne både de internationale studier og den danske praksis. Børn og unge tilbydes ofte indsatser, der anvender manualiserede tilgange i en one-size-fits-all-model, som bygger på psykoterapeutiske teknikker.

Vi kan derfor konkludere, at der er brug for mere viden om, hvilken betydning lærer- og pædagoginitierede samtalegrupper har for børn og unge i sorg og skilsmisse. At der er begrænset forskning på området, skyldes måske, at det er andre faggrupper, der varetager interventionen i andre lande. I en dansk kontekst er det NGO'erne, der både udvikler, uddanner og bidrager til etablering af skolebaserede gruppeindsatser på sorg- og skilsmisseområdet (CFE, 2014; Dencker, 2012; Hartmann, 2017, 2018). Det betyder, at der må økonomi til at forestå dette udviklingsarbejde. I den forbindelse bliver børn og unge derfor italesat og forstået som nogen, der i høj grad har brug for særlig støtte for at kunne håndtere livet med sorgen eller skilsmissen (se Rose, 2020; Suhr, 2021). Desuden ligger der i studierne samt i den danske kontekst en forventning om, at det er godt for børn at lære at håndtere deres svære følelser (Rose, 2021a; Gulløv, 2016). Det kunne derfor være relevant i udviklingen af fremtidige støtteindsatser rettet mod børn og unge i henholdsvis sorg og skilsmisse at forske yderligere i betydningen af de professionelle forståelser, der informerer samtalegrupperne, samt i betydningen for børnene og de unge af at deltage i disse interventioner. Dette kunne være med til at kvalificere indsatserne og bygge bro til den praksis, der allerede foregår rundt om på landets skoler.

Referencer

- Aisinger, P. (2008, 15. december). Sorggrupper i folkeskolen er en succes. *Folkeskolen*. <https://www.folkeskolen.dk/55165/sorggrupper-i-folkeskolen-er-en-succes>
- Aisinger, P. (2012, 23. april). Sorggrupper på skoler kan hjælpe både børn og lærere. *Folkeskolen*. <https://www.folkeskolen.dk/511203/sorggrupper-paa-skoler-kan-hjaelpe-baade-boern-og-laerere>
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 650–666. <http://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Antonovsky, A. (2000). *Helbredets mysterium: At tåle stress og forblive rask* (A. Lev, Overs.). Hans Reitzel Forlag.
- Bergman, A.-S., Axberg, U. & Hanson, E. (2017). When a parent dies – a systematic review of the effects of support programs for parentally bereaved children and their caregivers. *BMC Palliative Care*, 16(1). <http://doi.org/10.1186/s12904-017-0223-y>
- Berring, L. L. & Buus, N. (2018). Deeskaleringsprocesser. *Klinisk Sygepleje*, (1), 16–33. <http://doi.org/10.18261/issn.1903-2285-2018-01-03>
- Boesen, H. (2018). *Antallet af sorggrupper er i vækst*. Hentet d.06. september fra <https://dsr.dk/fag-og-forskning/nyhed/antallet-af-sorggrupper-er-i-vaekst>
- Botha, C. J. & Wild, L. G. (2013). Evaluation of a school-based intervention programme for South African children of divorce. *Journal of Child & Adolescent Mental Health*, 25(1), 81–91. <http://doi.org/10.2989/17280583.2013.768528>
- Center for Familieudvikling. (2014). *Delebørn – hele børn – børnegruppen.dk* (Kursusmateriale).
- Center for Familieudvikling. (u.å.). *Delebørn – hele børn. Samtalegrupper i skolerne for børn med skilte forældre. Evaluering af et 4-årig projekt*. Hentet fra <https://www.familieudvikling.dk/wp-content/uploads/2018/09/Pjece-Deleb%C3%B8rn-til-heleb%C3%B8rn-til-hjemmesiden.pdf>
- Center for Familieudvikling. (u.å.). *Delebørn – hele børn. Et samarbejde mellem Center for Familieudvikling, Egmont Fonden og kommunerne Kolding, Randers og Egedal*. Hentet fra <https://www.familieudvikling.dk/deleboern-hele-boern/>

- Currier, J. M., Holland, J. M. & Neimeyer, R. A. (2007). The effectiveness of bereavement interventions with children: A meta-analytic review of controlled outcome research. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 36(2), 253–259. <http://doi.org/10.1080/15374410701279669>
- de López, K. J., Søndergaard Knudsen, H. & Hansen, T. G. B. (2017). What is measured in bereavement treatment for children and adolescents? A systematic literature review. *Illness, Crisis, and Loss*, 28(4). <http://doi.org/10.1177/1054137317741713>
- Delucia-Waack, J. L. & Gerrity, D. (2001). Effective group work for elementary school-age children whose parents are divorcing. *The Family Journal*, 9(3), 273–284. <http://doi.org/10.1177/1066480701093006>
- Dencker, A. (2008). *Evaluering af pilotprojekt: Sorggrupper i skoler*. Hentet d. 26. september 2023 fra <https://www.cancer.dk/dyn/resources/File/file/8/128/1385245789/sorggrupperiskoler.pdf>
- Dencker, A. (2012). *Sorggrupper i skoler en evaluering af børns udbytte*. Hentet d. 26. september 2023 fra https://pdf.cancer.dk/Hjaelp_viden/OmSorg/SorggrupperiskolerEnevalueringafbrnsudbytte/
- Dueholm, L. D., Pedersen, T. P. & Poulsen, S. (2019). Børn og unges oplevelser af sorggruppeforløb. *Psyke & Logos*, (40), 127–146.
- Dyregrov, A. & Lytje, M. (2018). Sorgens pris. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 15(29).
- Fallesen, P., Passaretta, G. & Skovgaard Jensen, S. (2023). *Union dissolution and children's educational achievement: Decomposing effects of school and non-school environments*. The Rockwoll Foundation.
- Finn, C. A. (2003). Helping students cope with loss: Incorporating art into group counseling. *Journal for Specialists in Group Work*, 28(2), 155–165.
- Guldin, M. B. (2014). *Tab og sorg – En grundbog for professionelle*. Hans Reitzels Forlag.
- Gulløv, E. (2016). Følelshåndtering i et socialhistorisk perspektiv. *Dansk Sociologi*, 27(3/4), 177–189.
- Gwynn, C. A. & Brantley, H. T. (1987). Effects of a divorce group intervention for elementary school children. *Psychology in the Schools*, 24(2), 161–164.
- Hage, S. M. & Nosanow, M. (2000). Becoming stronger at broken places: A model for group work with young adults from divorced families. *The Journal for Specialists in Group Work*, 25(1), 50–66. <http://doi.org/10.1080/01933920008411451>
- Hartmann, M. (2017). *Håndbog for sorggruppeledere i skoler: Viden, vejledning og inspiration til arbejdet med børn i sorg*. Kræftens Bekæmpelse.
- Hartmann, M. (2018, 23. august). *Generelt om sorggrupper i skoler*. Kræftens Bekæmpelse. <https://www.cancer.dk/omsorg/sorggrupper-boern-og-unge/generelt-om-sorggrupper-i-skoler/>
- Hetherington, E. M. (1999). *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective*. Lawrence Erlbaum.
- Jevne, K. S. & Andenæs, A. (2017). Parents in high-conflict custodial cases: negotiating shared care across households. *Child and Family Social Work*, 22, 296–305.
- Jupp, J. J. & Purcell, I. P. (1992). A school-based group programme to uncover and change the problematic beliefs of children from divorced families. *School Psychology International*, 13, 17–29.
- Kelly, J. B. (2003). Changing perspectives on children's adjustment following divorce: A view from the United States. *Childhood*, 10(2), 237–254.
- Kræftens Bekæmpelse. (u. å). *Grundlæggende sorggruppelederkursus*. Hentet d. 26. september 2020 fra <https://www.cancer.dk/omsorg/kurser-foredrag-om-sorg/grundlaeggende-sorggruppelederkursus/>
- Lesowitz, M., Kalter, N., Pickar, J., Chethik, M. & Schaefer, M. (1987). School-based developmental facilitation groups for children of divorce: Issues of group process. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 24(1), 90–95. <http://doi.org/10.1037/h0085696>
- Marcussen, J., Houndsgaard, L., Thuen, F. & Bruun, P. (2016). Børn og unge i dobbeltsorg kræver særlig støtte. *Sygeplejersken Fag&Forskning*, 116(3), 38–47.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (Red.). (2005). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2. udg.). Sage.

- NB-Nyt. (2019). *Kommuner mangler tilbud til børn i sorg*. Hentet 06. september 2020 fra <https://www.cancer.dk/nyheder/presseklip/5663/>
- Pedersen, O. & Laursen, J. (2016). "Stop – ro på – tænkl!" Normativitet og selvkontrol i statens arbejde med børn og indsatte. *Dansk Sociologi*, 27(3/4), 41–62.
- Pedersen, T. P., Tølbøll, M. S., Berthelsen, G. K., Knudsen, H. B. S. & Jensen de Løpez, K. (2019). Et pilotstudie af gruppeterapi for børn og teenagere, der har mistet en forældre. *Psyke & Logos*, 40, 147–164.
- Pedro-Carroll, J., Alpert-Gillis, L. J. & Cowen, E. L.. (1992). An evaluation of the efficacy of a preventive intervention for 4th–6th grade urban children of divorce. *The Journal of Primary Prevention*, 13(2).
- Pedro-Carroll, J., Sutton, S. & Wyman, P. (1999). A two-year follow-up evaluation of a preventive intervention for young children of divorce. *School Psychology Review*, 28(3), 467.
- Pelleboer-Gunnink, H. A., Van Der Valk, I. E., Branje, S. J. T., Van Doorn, M. D. & Deković, M. (2015). Effectiveness and moderators of the preventive intervention kids in divorce situations: A randomized controlled trial. *Journal of Family Psychology*, 29(5), 799–805. <http://doi.org/10.1037/fam0000107>
- Richardson, C. D. & Rosen, L. A. (1999). School-based interventions for children of divorce. *Professional School Counseling*, 3(1), 21.
- Rose, P. (2020). *Samtalegrupper for børn med skilte forældre. Social repræsentations teoretiske analyser af samtalegrupper på danske skoler* [Ph.D.-afhandling]. Aarhus University.
- Rose, P. (2021a) 'At lede efter Klumpen': Et analytisk afsæt til at udforske følelshåndtering for børn i skilsmisse. Nordiske Udkast, Syddansk Universitetsforlag.
- Rose, P. (2021b). 'Det er sjovt, hvor forskellige man er, selvom man er ens med sin skilsmisse'—En undersøgelse af børns oplevelser med samtalegrupper for skilsmissebørn. *Barn – forskning om barn og barndom i Norden*, 39(2–3). <https://doi.org/10.5324/barn.v39i2-3.3641>
- Rose, P. & Winther-Lindqvist, D. (2021). Analysing professional's social representations and defensive tactics when legitimising conversation groups in schools. *Papers on Social Representations*, 30, 1–28.
- Roseby, V. & Deutsch, R. (1985). Children of separation and divorce: Effects of a social role-taking group intervention on fourth and fifth graders. *Journal of Clinical Child Psychology*, 14(1), 55–60. http://doi.org/10.1207/s15374424jccp1401_9
- Rosner, R., Kruse, J. & Hagl, M. (2010). A meta-analysis of interventions for bereaved children and adolescents. *Death Studies*, 34(2), 99–136. <http://doi.org/10.1080/07481180903492422>
- Samide, L. & Stockton, R. (2002). Letting go of grief: Bereavement groups for children in the school setting. *Journal for Specialists in Group Work*, 27(2), 192.
- Sanders, D. & Riestler, A. (1996). School-based counseling groups for children of divorce: Effects on the self-concepts of 5th grade children. *Journal of Child and Adolescent Group Therapy*, 6(1), 27–43. <http://doi.org/10.1007/BF02548512>
- Sandler, I. N., Wolchik, S. A., Ayers, T. S., Tein, J.-Y., Coxe, S. & Chow, W. (2008). Linking theory and intervention to promote resilience in parentally bereaved children. I M. Stroebe, R. O. Hansson, H. Schut & W. Stroebe (Red.), *Handbook of bereavement research and practice* (s. 531–550). American Psychological Association.
- Skitka, L. J. & Frazier, M. (1996). Ameliorating the effects of parental divorce: Do small group interventions work? *Journal of Divorce & Remarriage*, 24(3–4), 159–180. http://doi.org/10.1300/J087v24n03_10
- Skyggeboern. (u.å.a). *Børn i skyggen – hjælp til børn og unge i sorg*. <https://skyggeboern.dk/om-skyggeboern-for-boern-i-sorg/>
- Skyggeboern. (u.å.b). *Teamet bag Skyggeboern – Jes Dige*. <https://skyggeboern.dk/team/jes-dige/>
- Skyggeboern. (u.å.c). *Vi tilbyder*. <https://skyggeboern.dk/om-skyggeboern-for-boern-i-sorg/foredrag-og-undervisning/>
- Somody, C. & Hobbs, M. (2008). Paper bag books: A creative intervention with elementary school children experiencing high-conflict parental divorce. *Journal of Creativity in Mental Health*, 2(3), 71–87. http://doi.org/10.1300/J456v02n03_07

- Stokkebekk, J., Iversen, A. C., Hollekim, R. & Ness, O. (2019). "Keeping balance", "Keeping distance" and "Keeping on with life": Child positions in divorced families with prolonged conflicts. *Children and Youth Services Review*, 102, 108–119. <http://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2019.04.021>
- Stolberg, A. L. & Mahler, J. (1994). Enhancing treatment gains in a school-based intervention for children of divorce through skill training, parental involvement, and transfer procedures. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62(1), 147–156.
- Stroebe, M., Hansson, R. O., Schut, H. & Stroebe, W. (Red.). (2008). *Handbook of bereavement research and practice. Advances in theory and intervention*. American Psychological Association.
- Suhr, A. (2021). *Sorggrupper i de danske skoler. En socialpsykologisk undersøgelse af grundlæggende antagelser bag etablering af sorggrupper for børn i danske skoler* [Ph.D.-afhandling]. Aarhus University.
- Thuen, F., Breivik, K., Wold, B. & Ulveseter, G. (2015). Growing up with one or both parents: The effects on physical health and health-related behavior through adolescence and into early adulthood. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56(6), 451–474. <http://doi.org/10.1080/10502556.2015.1058659>
- Tillman, K. S. & Prazak, M. (2018). Kids supporting kids: A 10-week small group curriculum for grief and loss in schools. *Counselling and Psychotherapy Research*, 18(4), 395–401. <http://doi.org/10.1002/capr.12190>
- Undervisningsministeret. (2014). *Bekendtgørelse af lov om folkeskolen, LBK nr 665 af 20/06/2014, kapitel 11, §57*. Retsinformation. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2014/665>
- Wallerstein, J., S, Lewis, J. M. & Blakeslee, S. (2002). *The unexpected legacy of divorce: A 25 year landmark study*. Fusion.
- White, M. (2006a). *Narrativ praksis*. Hans Reitzel Forlag.
- White, M. (2006b). *Narrativ teori*. Hans Reitzel Forlag.
- Whittemore, R. & Knafl, K. (2005). The integrative review: Updated methodology. *Journal of Advanced Nursing*, 52(5), 546–553. <http://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03621.x>
- Williams, L. D. & Aber, J. L. (2015). Testing for plausibly causal links between parental bereavement and child socio-emotional and academic outcomes: A propensity-score matching model. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(4), 705–718.
- Wolden, J. W. (2006). *Children and grief – when a parent dies*. The Guildford Press.
- Worden, W. (2014). Adolescents coping with parental death. I K. J. Doka & A. S. Tucci (Red.), *Helping adolescents cope with loss* (s. 63–76). Hospice Foundation of America.

Forfatteromtaler

Pernelle Rose er ansat som ekstern lektor på DPU, Aarhus Universitet. Pernelle er ph.d. i pædagogisk psykologi. Hun har forsket i børns perspektiver på skilsmisse og professionelle gruppeinterventioner i skolen. Pernelle er desuden uddannet psykoterapeut med særligt fokus på gruppedynamiske processer. Hun er med i den internationale forskningsgruppe "Children and conflictual parental break up".

Anne Suhr er ansat som adjunkt i psykologi på Københavns Professionshøjskole. Anne har en ph.d.-grad i socialpsykologi og er specialist i mentaliseringsbaseret psykoterapi for unge og voksne. Hun har forsket i sorggrupper til børn, været tilknyttet forskningsprojektet "Sorgens Kultur" ved Aalborg Universitet og har en særlig faglig interesse i spændingsfelterne mellem pædagogiske og terapeutiske interventioner i pædagogiske kontekster.